

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.4.6

Larysa Nalyvaiko, ScD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7696-4223>

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Ukraine

Yuliia Lebedieva

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9745-2796>

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Ukraine

REPRODUCTIVE HUMAN RIGHTS: INTERNATIONAL STANDARDS, EXPERIENCE OF UKRAINE AND LITHUANIA

Лариса Наливайко, д. ю. н.

Юлія Лебедева

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ, ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЛИТВИ

The article deals with the issues of international standards, and the experience of Lithuania in ensuring reproductive human rights. The authors focus on the fact that with the rapid development of technologies, including medical ones, the issue of proper provision of the reproductive rights of the individual belonging to somatic human rights has become acute. It is noted that at present legal regulation in European countries is differentiated and contains some gaps. The article demonstrates that numerous international documents regulate issues related to human reproductive rights, and set certain standards that governments of member states should be guided by. However, as the authors note, the insufficient level of development of legislation requires the introduction of recommended changes. It has been established that, despite the lack of a uniform approach and fundamental positions on the implementation of reproductive rights in international law, countries have chosen their own way of legal regulation. At the same time, as the authors note, the study of the legal regulation of reproductive human rights in Ukraine and Lithuania will make it possible to use the foreign experience to form a high-quality state policy in the sphere of exercising a person's reproductive rights. It is emphasized that the studied area is in a state of constant development, therefore, legal relations arising in connection with the exercise by a person of their reproductive rights should be properly ensured by each state. The article focuses on the fact that the obligations assumed by countries must be provided with specific guarantees in order to avoid the declarative nature of the regulation of reproductive human rights. Thus, obligatory and advisory provisions of international acts are subject to observance and consideration. The article notes that the introduction of bills related to reproductive human rights to the Verkhovna Rada of Ukraine demonstrates public awareness of the importance of this area. Therefore, the authors consider it urgent to adopt a separate law that would regulate the use of assisted reproductive technologies in Ukraine. The article focuses on the fact that the Republic of Lithuania should pay attention to the proper functioning of the mechanism for ensuring reproductive human rights by adopting an appropriate law on reproductive rights as an independent category. The authors conclude that these innovations will allow the Republic of Lithuania to properly regulate certain types of medical technologies related to human reproduction.

Keywords: reproductive rights, reproductive health, assisted reproductive technologies, reproductive function, reproductive relations, assisted reproduction.

Постановка проблеми. Зі стрімким розвитком технологій, у тому числі медичних, гостро постало питання належного забезпечення репродуктивних прав особи, що належать до соматичних прав людини. Нині їх правове регулювання в європейських країнах є диференційованим та містить

деякі прогалини. Чисельними міжнародними документами регламентовано питання, що стосуються репродуктивних прав людини, встановлено певні стандарти, на які мають орієнтуватися уряди держав-членів. Проте, недостатній рівень розвитку законодавства потребує внесення рекомендованих змін. Тому, аналіз та порівняння стану впровадження репродуктивних прав людини в законодавство України та Литви обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція репродуктивних прав людини є дуже актуальною як у міжнародному праві, так і у вітчизняному. Окремі аспекти репродуктивних прав у своїх працях досліджували С. Алексеєв, С. Булеца, О. Власова, І. Грицай, М. Громовчук, О. Дашковська, Т. Длугопольська, Л. Красицька, О. Пунда, П. Рабінович, Г. Романовський, Я. Шевченко та інші. Проте, у зв'язку зі стрімким розвитком відносин у репродуктивній сфері, останні потребують правового аналізу та належної законодавчої регламентації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на відсутність одноманітного підходу та принципових позицій щодо реалізації репродуктивних прав у міжнародному законодавстві, країнами було обрано власний шлях їх правової регламентації. У свою чергу, дослідження правового регулювання репродуктивних прав людини в Україні та Литві дозволить використати закордонний досвід з метою формування якісної державної політики у сфері реалізації особою своїх репродуктивних прав.

Метою є дослідження міжнародних стандартів репродуктивних прав людини та висвітлення окремих аспектів досліджуваних прав за законодавством України та Литви.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпоширенішою підставою для поділу прав і свобод людини на певні групи є сфера людського життя, на яку ці права і свободи поширюються. Так, останні зазвичай поділяють на особисті, політичні, економічні, соціальні та культурні. Цей тип класифікації є традиційним, оскільки ці групи прав відображені в міжнародному та національному законодавстві. Індивідуальні права і свободи людини, до яких належать і репродуктивні права, визнаються основними та фундаментальними, з положень яких отримують розвиток інші права та свободи. Характерно, що такі права та свободи належать будь-якій особі на рівних засадах, є природними, тобто випливають із факту існування людини. Варто акцентувати увагу на тому, що поняття “репродуктивні права” та “репродуктивне здоров'я” нерозривно пов'язані, оскільки останнє визнане складовою концепції загального репродуктивного права особи.

Репродуктивні права є невід'ємними правами і свободами, що визнані внутрішньодержавним правом та міжнародними документами з прав людини. До останніх, зокрема, належать матеріали Міжнародної конференції з прав людини (Тегеран, 1968)¹; Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Генеральна Асамблея ООН, 1979)²; Конвенція про права дитини (Генеральна Асамблея ООН, 1989)³; матеріали Всесвітньої конференції з прав людини, Віденська Декларація та Програма дій (Відень, 1993)⁴; матеріали Міжнародних конференцій ООН з питань народонаселення та розвитку (Каїр, 1994)⁵; Пекінська декларація прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок (Пекін, 1995)⁶; Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй (Нью-Йорк, 2000); Декларація про прихильність справі боротьби з ВІЛ/СНІДом (Нью-Йорк, 2001) тощо.

Суттєві зобов'язання у сфері репродуктивних прав людини, було покладено на держав-учасниць, що 1979 року підписали Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Так, цей документ зобов'язує сторони вживати всіх можливих заходів для забезпечення

¹ *Воззвание Тегеранской конференции, 1986* (Международная конференция по правам человека). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_900#Text> (2022, травень, 25).

² *Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979* (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text> (2022, травень, 25).

³ *Конвенція про права дитини, 1989* (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text> (2022, травень, 25).

⁴ *Венская декларация и Программа действий, 1993* (Всемирная конференция по правам человека). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504#Text> (2022, травень, 24).

⁵ *International Conference on Population and Development, 1994* (The United Nations General Assembly). *The official website of the United Nations Population Fund* <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, травень, 24).

⁶ *Пекінська декларація, 1995* (Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text> (2022, травень, 24).

прав людини у галузі охорони здоров'я, тим самим створюючи зобов'язання забезпечити реалізацію репродуктивних прав. До останніх, зокрема, належать: право на доступ до інформації, що стосується здоров'я особи та благополуччя сім'ї, включаючи інформацію та консультації з планування сім'ї; право на отримання послуг, пов'язаних з плануванням сім'ї та послуг необхідних у зв'язку з вагітністю, пологами та післяпологовим періодом; право на доступ до медичного обслуговування, в тому числі на інформацію, консультації та послуги з планування сім'ї; право на належні умови праці, що не завдаватимуть шкоди репродуктивній функції, заборона звільнення жінок у зв'язку з вагітністю, надання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, забезпечення можливості поєднання роботи та сімейного життя¹.

Положення Конвенції є обов'язковими до виконання, а прогрес кожної держави-члена регулярно оцінюється Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок. Комітет надає рекомендації та пропозиції державам-учасникам щодо належного здійснення Конвенції.

Конференція в Каїрі ознаменувала зміну парадигми: у питаннях репродуктивних прав, уряди взяли на себе зобов'язання приймати рішення, що ґрунтуються на правах людини (зокрема щодо жінок), а не на демографічних критеріях. Репродуктивна функція жінки із пасивного об'єкта, за допомогою якого уряд здатен регулювати чисельність населення, перетворилася на право особи самостійно вирішувати питання свого репродуктивного здоров'я. Так, Каїрська програма дій стала першим документом, який розкриває зміст репродуктивного здоров'я та репродуктивних прав ґрунтуючись на принципах прав людини регламентованих міжнародними актами.

Так, згідно з пунктом 7.2 Програми дій Каїрської конференції, репродуктивне здоров'я розглядалося не лише як відсутність ознак репродуктивного захворювання або дисфункції, а як стан повного фізичного, психологічного та соціального благополуччя. На додаток, право на репродуктивне здоров'я включає право на безпечне інтимне життя, фертильність, право чоловіків і жінок на інформацію, доступ до безпечних і ефективних методів планування сім'ї та контролю народжуваності за своїм вибором, що не суперечать закону, а також право на доступ до якісних послуг з охорони здоров'я, що забезпечують жінці безпечну вагітність та пологи.

Репродуктивні права (у пункті 7.3 Програми дій Каїрської конференції) визначені як право особи вільно та відповідально вирішувати скільки мати дітей, коли і як часто народжувати, можливість отримання інформації про свої репродуктивні права та право на належний рівень репродуктивного здоров'я. Доцільно також зазначити, що у контексті репродуктивних прав, загальні міжнародні принципи прав людини регламентують право на захист від дискримінації, право не зазнавати примусу та насильства. Також важливо акцентувати увагу на тому, що репродуктивне здоров'я особи визначається не тільки як медичний термін (відсутність захворювань або нездужань, пов'язаних з репродуктивною функцією), а й як стан психічного та соціального благополуччя. У Каїрській програмі дій було наголошено на тому, що принципи, викладені у ній, повинні стати базисом державної політики у галузі репродуктивного здоров'я та сім'ї².

Репродуктивні права було додатково врегульовано пунктом 95 Платформи дій, затвердженої на Четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок, що відбулася в Пекіні у 1995 року. Констатовано, що репродуктивні права ґрунтуються на низці основоположних прав людини. Так, кожна особа наділена правом вільно приймати рішення щодо кількості, інтервалу та часу народження дітей; правом на отримання необхідної інформації та доступу до безпечних й ефективних методів планування сім'ї, до відповідних послуг у сфері охорони здоров'я; правом на досягнення якомога вищого рівня репродуктивного здоров'я, у тому числі прийняття рішень щодо репродуктивної поведінки без дискримінації, примусу та насильства³.

Варто зазначити, що репродуктивні права людини також регламентовані положеннями Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та насильством

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй) Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text> (2022, травень, 25).

² International Conference on Population and Development, 1994 (The United Nations General Assembly). The official website of the United Nations Population Fund <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, травень, 24).

³ Пекінська декларація, 1995 (Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text> (2022, травень, 24).

у сім'ї (Стамбульська конвенція), що вперше розмежувала примусову стерилізацію та примусовий аборт, як форму насильства щодо жінок, і зобов'язала держав-учасниць здійснювати все можливе з метою попередження порушень репродуктивних прав особи¹. Окрім зазначеного, Конвенцією про права осіб з інвалідністю регламентовано право осіб з інвалідністю користуватися репродуктивними правами людини в повному обсязі².

Незважаючи на відсутність одноманітного підходу та принципових позицій щодо реалізації репродуктивних прав у міжнародному законодавстві, країнами було обрано власний шлях їх правової регламентації.

Беручи участь у глобальному процесі забезпечення сталого розвитку разом з іншими державами-членами ООН та реалізуючи Цілі сталого розвитку до 2030 року, ухвалені на саміті ООН у Нью-Йорку у вересні 2015 року, Україна взяла на себе зобов'язання реалізувати 17 цілей та 86 національних завдань до 2030 року, зокрема: забезпечити загальний доступ до послуг репродуктивного здоров'я, включаючи планування сім'ї, інформаційні та освітні послуги, а також забезпечити інтеграцію інформації про репродуктивне здоров'я в національні стратегії та програми; забезпечити загальний доступ до послуг репродуктивного здоров'я та дотримання репродуктивних прав відповідно до Програми дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку та Пекінської платформи дій та підсумкового документа Конференцій щодо впровадження Програми та Платформи³.

На Україну також покладено зобов'язання із забезпечення дотримання матеріалів Міжнародної конференції з прав людини (Тегеран, 1968)⁴, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Генеральна Асамблея ООН, 1979)⁵, Конвенції про права дитини (Генеральна Асамблея ООН, 1989)⁶, Віденської Декларації та Програми дій прийнятій на Всесвітній конференції з прав людини (Відень, 1993)⁷, Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй (Нью-Йорк, 2000)⁸ тощо.

Утім, варто зазначити, що в українському законодавстві визначення репродуктивних прав та їхнього обсягу наразі відсутнє. Натомість, таке визначення міститься в підзаконних актах. В Уніфікованому клінічному протоколі первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги "Планування сім'ї", затвердженому Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21 січня 2014 року, визначено, що "*репродуктивні права ґрунтуються на визнанні фундаментального права усіх пар і окремих осіб на здійснення самостійного і відповідального вибору щодо кількості дітей, яких вони збираються мати і часу їх народження, тривалості часових інтервалів між пологами та доступі до інформації та засобів, необхідних для реалізації такого вибору, а також на визнанні права кожного індивідуума на досягнення найвищого рівня сексуального і репродуктивного здоров'я*"⁹. Наведене визначення

¹ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, 2011 (Council of Europe). The official website of the Council of Europe <<https://rm.coe.int/168008482e>> (2022, травень, 25).

² United Nations Sustainable Development Summit, 2015 (The United Nations General Assembly). Sustainable Development Knowledge Platform <<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/summit>> (2022, травень, 25).

³ Там само.

⁴ Воззвание Тегеранской конференции, 1986 (Международная конференция по правам человека). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_900#Text> (2022, травень, 25).

⁵ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text> (2022, травень, 25).

⁶ Конвенція про права дитини, 1989 (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text> (2022, травень, 25).

⁷ International Conference on Population and Development, 1994 (The United Nations General Assembly). The official website of the United Nations Population Fund <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, травень, 24).

⁸ Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, 2000 (Генеральна Ассамблея Організації Об'єднаних Націй). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text> (2022, травень, 24).

⁹ Наказ Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги з питань плануванні сім'ї, 2014 (Міністерство охорони здоров'я України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059282-14#Text>> (2022, травень, 25).

відповідає положенням джерела “м’якого права” – Програми дій Міжнародної конференції з питань народонаселення та розвитку¹.

Разом з тим, відсутнє комплексне регулювання у сфері репродуктивних правовідносин. З одного боку, застосуванню підлягають норми Конституції України², Цивільного кодексу України³, Сімейного кодексу України⁴, Основ законодавства України про охорону здоров’я⁵, Наказу Міністерства охорони здоров’я України “Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні”⁶ та деякі інші підзаконні акти. Однак, жоден із цих актів не використовує дефініції “репродуктивне право” та не регламентує порядку його реалізації.

Слід зазначити, що в 2004 року була зроблена спроба розкриття змісту репродуктивних прав людини шляхом реєстрації законопроекту № 5105. Автори наголошували на вагомості репродуктивного здоров’я в житті людини та акцентували увагу на необхідності впровадження єдиного підходу до регулювання та захисту репродуктивних прав. Так, пропонувалося розуміти “репродуктивні права” як передбачені законом можливості людини на здійснення та охорону її репродуктивного здоров’я і вільне прийняття рішень у відношенні народження чи відмови від народження дитини в шлюбі чи поза ним, а також на медико-соціальну, інформаційну і консультативну допомогу в цій сфері⁷. Проте, цей законопроект був відхилений у зв’язку з тим, що за висновками провідних наукових та експертних відомств, окремі положення мали декларативний характер, що перешкоджало б належному правовому регулюванню суспільних відносин у зазначеній сфері.

Варто наголосити, що одним з вагомих аспектів реалізації особою своїх репродуктивних прав в Україні є розвиток допоміжних репродуктивних технологій (Далі – ДРТ). Важливо, що потреба у користуванні послугами ДРТ існує серед осіб обох статей⁸. Так, за даними Міністерства охорони здоров’я України, рівень безпліддя в Україні становить майже 20%. Як наслідок, зростає потреба у лікуванні із застосуванням ДРТ. Однак, в Україні немає окремого закону, який би регулював зазначену сферу, а більшість правових засад регламентовано наказом Міністерства охорони здоров’я України.

Низка правових аспектів, пов’язаних із застосуванням ДРТ, залишаються нерегульованими, що, у свою чергу, створює багато проблем для реалізації особою своїх репродуктивних прав. Зокрема, уваги потребують такі аспекти, як: встановлення медичних протипоказань при застосуванні ДРТ; ліцензування закладів репродуктивної медицини; наявність вікового обмеження для жінки, що планує стати сурогатною матір’ю; передбачення істотних умов договорів про сурогатне материнство; порядок переміщення статевих клітин, ембріонів і тканин; встановлення необхідних вимог до осіб, що бажають скористатися ДРТ; регламентація користування іноземцями послугами сурогатного материнства на території України тощо.

Так, у грудні 2021 року Кабінетом Міністрів України було зареєстровано законопроект № 6475 “Про допоміжні репродуктивні технології”, однак експерти вказали на недоліки

¹ *International Conference on Population and Development, 1994* (The United Nations General Assembly). *The official website of the United Nations Population Fund* <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, травень, 24).

² *Конституція України, 1996* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>> (2022, травень, 25).

³ *Цивільний кодекс України, 2003* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (2022, травень, 25).

⁴ *Сімейний кодекс України, 2002* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>> (2022, травень, 25).

⁵ *Закон України Основи законодавства України про охорону здоров’я, 1993* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>> (2022, травень, 25).

⁶ *Наказ Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, 2013* (Міністерство охорони здоров’я України) *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>> (2022, травень, 28).

⁷ *Проект Закону про репродуктивні права та гарантії їх здійснення, 2004* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5105&skl=5> (2022, червень, 01).

⁸ Skyba, E., Tkachenko, K. (2021). Gender challenges of modern societies. *Philosophy, economics and law review*, 1, 2, 18-25.

законопроекту пов'язані з дискримінаційними положеннями щодо антиретровірусної терапії незаміжніх жінок та сурогатного материнства на підставі судимостей; корупційні ризики в наданні лікарям можливості визначати вікові обмеження для пацієнтів для застосування ДРТ; фінансування послуг державою тощо¹.

У січні 2022 року було зареєстровано два альтернативні законопроекти № 6475-1 та № 6475-2. Концептуально, останні схожі за змістом і мають спільну мету – врегулювання використання ДРТ на рівні закону. Проте положення проекту № 6475-2 дещо відрізняється від першої альтернативи – проекту № 6475-1. Доцільним є зазначення основних відмінностей, які є важливими для правового регулювання використання ДРТ в Україні.

Так, в обох законопроектах наголошується на необхідності врахування медичних протипоказань при застосуванні ДРТ. Проте законопроект № 6475-1 не надає переліку таких протипоказань. Крім того, не пропонується врегулювати жодних інших обмежень щодо використання ДРТ жінками та чоловіками². Натомість, законопроектом № 6475-2 визначено, що перелік медичних показань та медичних протипоказань до застосування ДРТ визначається центральним органом виконавчої влади для забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. Також виокремлено категорії жінок і чоловіків, які не можуть вдатися до застосування ДРТ³. Утім, викликає сумніви можливість включення до такого переліку жінок та чоловіків з безпліддям, що за станом здоров'я потребують постійного догляду третьої особи.

Вирішення питання ліцензування закладів репродуктивної медицини є надзвичайно важливим і необхідним для здійснення державного контролю за законністю їх діяльності. Утім, у проекті Закону № 6475-2 не передбачено вимоги щодо отримання такими установами окремої ліцензії⁴. Обмеження можливості отримання фінансової вигоди через посередництво допоможе запобігти перетворенню ДРТ на комерційне підприємство.

З приводу сурогатного (замінного) материнства, що є послугою, яка передбачає застосування ДРТ, законопроект № 6475-1 не закріплює чіткого вікового обмеження для жінки, що планує стати сурогатною матір'ю, встановлюючи, що вік сурогатної матері визначає лікар за результатами її огляду⁵. У свою чергу, законопроект № 6475-2 встановлює віковий діапазон в межах від 21 до 35 років⁶.

Ще одне питання, яке вирішують законопроекти, – це положення стосовно договорів про сурогатне материнство. Так, проект № 6475-1 передбачено, що договори укладаються у письмовій формі. Крім того, визначаються окремі істотні умови такого договору⁷. У свою чергу, проект № 6475-2 містить положення про те, що договір про сурогатне материнство підписується обома сторонами у письмовій формі та засвідчується нотаріально. Важливо, що запропонований вичерпний перелік істотних умов договору, є набагато ширшим⁸. Вважаємо доцільним передбачити вимогу нотаріального посвідчення договорів про надання послуг сурогатного материнства та розробити типовий договір з надання таких послуг.

Законопроект № 6475-1 надає пацієнтам, закладам охорони здоров'я, комерційним структурам, що зберігають репродуктивні клітини, тканини та ембріони, право ввозити в Україну вивозити за кордон зазначений репродуктивний матеріал з території України відповідно до заяв його власників. Порядок переміщення статевих клітин, ембріонів і тканин встановлюватиметься Кабінетом Міністрів України⁹. Натомість, законопроектом № 6475-2 передбачено, що перевезення, зберігання репродуктивних клітин, тканин та ембріонів здійснюватиметься лише за супровідними документами медичних закладів¹⁰.

¹ *Проект Закону про допоміжні репродуктивні технології, 2021* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73524> (2022, червень, 01).

² *Проект Закону про допоміжні репродуктивні технології, 2022* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73571> (2022, травень, 13).

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

Безумовно, важливим є встановлення необхідних вимог до осіб, що бажають скористатися ДРТ. Так, законопроект № 6475-1 передбачає, що лише подружжя матиме право використовувати ДРТ через сурогатне материнство. Також наголошується на дотриманні таких умов, як: згода чоловіка жінки, яка буде сурогатною матір'ю (якщо сурогатна мати перебуває у зареєстрованому шлюбі), письмова, підписана та завірена нотаріально; наявність у пацієнтки медичних показань, за яких виношування та/або народження дитини фізіологічно неможливе або пов'язане з ризиком для життя та здоров'я такої пацієнтки та/або дитини; наявність генетичного зв'язку майбутньої дитини із генетичними батьками (або з одним з них) та відсутність генетичного зв'язку дитини із сурогатною матір'ю (крім випадків виношування дитини, при застосуванні методики сурогатного материнства, членами сім'ї генетичних батьків); генетичні батьки беруть на себе зобов'язання забрати дитину із закладу охорони здоров'я, у якому проходили пологи, після її народження та забезпечити реєстрацію народження такої дитини відповідно до законодавства України¹. Законопроект № 6475-2 підкреслює, що сурогатним материнством можуть скористатися лише дієздатні жінками та чоловіками, які перебувають у шлюбі більше двох років і надали письму згоду на здійснення медичного втручання та застосування ДРТ за умови наявності у жінки медичних протипоказань до виношування та/або народження дитини або виношування та/або народження дитини фізіологічно неможливе або пов'язане з ризиком для життя та здоров'я такої пацієнтки та/або дитини².

Так, однією з основних вимог альтернативних законопроектів для дієздатних осіб є зареєстрований шлюб. Однак, згідно з положеннями проекту закону № 6475-2, перебування в такому шлюбі не менше двох років є обов'язковим³. Так, пропонується обмеження з метою недопущення укладання фіктивних шлюбів. Показово, що єдиною спільною вимогою для обох законопроектів є наявність у жінки медичних протипоказань до виношування та/або пологів, або виношування та/або пологи є біологічно неможливими, або становлять загрозу життю та здоров'ю такої пацієнтки та/або дитини, що є обов'язковою умовою для жінки, яка планує скористатися ДРТ.

Щодо користування іноземцями послугами сурогатного материнства на території України, то згідно з положеннями законопроекту № 6475-1, останній поширюється, зокрема, на іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні. Іноземці та особи без громадянства також мають право звертатися до медичних закладів для лікування безпліддя із застосуванням ДРТ. У свою чергу, відсутнє визначення специфіки реалізації іноземцями та особами без громадянства свого репродуктивного права⁴. Натомість, законопроект № 6475-2 передбачає, що, по-перше, скористатися послугами сурогатного материнства може подружжя, що є іноземцями, або один з них є іноземцем, а інший — особою без громадянства. По-друге, спільний особистий закон чоловіка та дружини не має містити заборон, щодо такого методу лікування безпліддя, а якщо у подружжя немає спільного особистого закону — право, що визначає правові наслідки шлюбу⁵.

Щодо реклами у сфері ДРТ, то положеннями законопроекту № 6475-2 наголошено на забороні реклами донорства репродуктивних клітин і тканин, та реклами, спрямованої на залучення жінок до надання послуг сурогатного материнства⁶. Однак не регламентовано встановлення відповідальності осіб, у випадку порушення вказаних заборон.

Репродуктивні права людини включають також і право особи на здійснення абортів. Проведення абортів в Україні регламентовано, зокрема, нормами Цивільного кодексу України. Так штучне переривання вагітності може здійснюватися за бажанням жінки при терміні вагітності до 12 тижнів, а у передбачених законом випадках до 22 тижнів⁷. Наведене положення також закріплене у Законі України "Основи законодавства України про охорону здоров'я"⁸.

¹ *Проект Закону про допоміжні репродуктивні технології, 2022* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73571> (2022, травень, 13).

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ *Цивільний кодекс України, 2003* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (2022, травень, 25).

⁸ *Закон України Основи законодавства України про охорону здоров'я, 1993* (Верховна Рада України).

Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>> (2022, травень, 25).

У Постанові КМУ “Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України” закріплено значний перелік підстав, за яких можна зробити аборт у період з 12 до 22 тижнів вагітності. До таких підстав відносяться: деякі інфекційні та паразитарні хвороби; новоутворення; хвороби ендокринної системи; розлади психіки та поведінки; хвороби нервової системи; хвороби системи кровообігу; хвороби органів дихання; хвороби органів травлення; хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини; уродженні вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії; вагітність внаслідок згвалтування; настання інвалідності під час цієї вагітності тощо¹.

Зазначимо, що незважаючи на те, що для України поняття «репродуктивні права» є відносно новим, Україна не тільки ратифікувала всі ключові міжнародні конвенції і договори в сфері захисту прав людини, в тому числі репродуктивних, а й забезпечує їх реалізацію власними правовими актами. Внесення до Верховної Ради України законопроектів, пов'язаних з репродуктивними правами людини, свідчить про те, що суспільство усвідомлює важливість даної сфери. Разом з тим, сучасний стан української правової системи свідчить про те, що вона перебуває на стадії реформування та потребує імплементації європейських правових стандартів в українській реалії². Зазначені питання є важливими з огляду реалізації особою своїх репродуктивних прав.

Окрему увагу доцільно приділити законодавству Литовської Республіки у сфері репродуктивних прав людини. Зокрема, на країну покладено зобов'язання з дотримання матеріалів Міжнародної конференції з прав людини (Тегеран, 1968)³, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Генеральна Асамблея ООН, 1979)⁴, Конвенції про права дитини (Генеральна Асамблея ООН, 1989)⁵, Віденської Декларації та Програми дій прийнятій на Всесвітній конференції з прав людини (Відень, 1993)⁶, матеріалів Міжнародної конференції ООН з питань народонаселення та розвитку (Каїр, 1994)⁷, Пекінської декларації прийнятої на четвертий Всесвітній конференції зі становища жінок (Пекін, 1995)⁸, Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй (Нью-Йорк, 2000)⁹ тощо.

У свою чергу, Конституція Литви зобов'язує державу піклуватися про здоров'я особи та гарантувати медичну допомогу та послуги у разі хвороби¹⁰. Утім, забезпечення репродуктивних прав людини регулюється лише одним нормативно-правовим актом – Законом Литовської Республіки “Про допоміжну репродукцію”, прийнятим у 2016 році. Так, Закон передбачає, що допоміжна репродукція (або ДРТ) дозволена лише за умови неможливості вилікувати безпліддя жодним шляхом або за відсутності реальних можливостей на досягнення успішного результату такого лікування. Важливо, що звернутися за отриманням такої медичної послуги може лише подружня пара¹¹.

¹ *Постанова Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України, 2006* (Кабінет Міністрів України).

Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2006-п#Text>> (2022, травень, 10).

² Beschastnyi, V., Fomenko, A., Obushenko, N., Nalyvaiko, L. (2019). Place of Court Precedent in the System of Law of the European Union And in the System of Law of Ukraine. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 22, 6, 1-6.

³ *Воззвание Тегеранской конференции, 1986* (Международная конференция по правам человека) *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_900#Text> (2022, травень, 25).

⁴ *Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979* (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). *Офіційний сайт Верховної Ради України* . <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text> (2022, травень, 25).

⁵ *Конвенція про права дитини, 1989* (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй) *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text> (2022, травень, 25).

⁶ *Венская декларация и Программа действий, 1993* (Всемирная конференция по правам человека) *Офіційний сайт Верховної Ради України* . <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504#Text> (2022, травень, 24).

⁷ *International Conference on Population and Development, 1994* (The United Nations General Assembly).

The official website of the United Nations Population Fund <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, травень, 24).

⁸ *Пекінська декларація, 1995* (Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text> (2022, травень, 24).

⁹ *Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, 2000* (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). *Офіційний сайт Верховної Ради України* . <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text> (2022, травень, 24).

¹⁰ *Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992* (Lietuvos Respublikos Seimas). *Oficialus LR Seimo interneto portalas* <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1890>> (2022, червень, 02).

¹¹ *Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas, 2016* (Lietuvos Respublikos Seimas). *Oficialus LR Seimo interneto portalas* <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f31c44c27bd711e6a0f68fd135e6f40c/asr>> (2022, червень, 02).

Окрім наведеного, Міністерством охорони здоров'я Литовської Республіки видано наказ “Про порядок проведення хірургічного аборту”, що передбачає можливість проведення аборту до 12 тижнів вагітності за відсутності протипоказань¹. Слід зазначити, що у Литві не впроваджено процедури здійснення легального медикаментозного аборту, хоча Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) наголошує на тому, що медикаментозний аборт безпечний, ефективний та прийнятний як альтернатива хірургічному методу. ВООЗ також включила препарати, необхідні для цього методу, до категорії основних лікарських засобів, також відомих як “essential drugs” або “істотні ліки”. Так, єдиним легальним методом переривання вагітності у Литві є хірургічний².

Варто також зазначити, що у 2016 році Міністерство освіти і науки Литовської Республіки затвердило Наказ “Про загальні положення санітарно-статевого просвітництва та сімейного виховання”³. Однак ефективність програми була низькою, у зв'язку з тим, що просвітництво було інтегроване в інші предмети, та відсутністю регламентованої системи підготовки вчителів до провадження виховання⁴.

У 2019 році, оцінюючи прогрес Литви в галузі репродуктивних прав жінок, Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок наголосив на необхідності забезпечити врахування просвітництвом з питань репродуктивного здоров'я гендерних аспектів, відповідність такого просвітництва віку, сприяння відповідальній поведінці та запобіганню вагітностям у ранньому віці та запобіганню інфекціям, що передаються статевим шляхом; забезпечити доступ до послуг у сфері репродуктивного здоров'я для всіх жінок; забезпечити наявність сучасних протизаплідних засобів, особливо у сільських місцевостях; забезпечити недорогий і, за необхідності, безкоштовний доступ до медичної допомоги жінкам, які не мають документів, у період вагітності, пологів та догляду за дитиною; врегулювати процедуру переривання вагітності не наказом Міністерства, а окремим законом; забезпечити жінок з обмеженими можливостями на власний розсуд вирішувати питання збереження вагітності, коли планувати вагітність і скільки вони хочуть мати дітей; забезпечити жінок з інвалідністю правом вільно та відповідально вирішувати питання, пов'язані з їх репродуктивним здоров'ям, без примусу, дискримінації чи насильства⁵.

Комітет ООН також наголошує на відсутності конкретних розділів Програми охорони здоров'я, які б комплексно стосувалися репродуктивного здоров'я, хоча вона включає розділи про материнське здоров'я та інфекції, що передаються статевим шляхом. Немає конкретних положень щодо послуг з репродуктивного здоров'я в первинному секторі охорони здоров'я. Ці послуги інтегровані в послуги лікаря загальної практики і надаються в лікарнях. Спеціалізовані послуги з репродуктивного здоров'я надаються лише в державному центрі з плануванні сім'ї, що розташований у столиці. Так, рівень послуг з репродуктивного здоров'я, що надаються в системі первинної медико-санітарної допомоги, є недостатнім для задоволення потреб населення.

У 2021 році Міністерством охорони здоров'я Литовської Республіки було підготовано законопроект “Про допоміжні репродуктивні технології”. Метою проекту було створення більш сприятливих умов для реалізації особою своїх репродуктивних прав, зокрема, допоміжної репродукції. Так, передбачається, що ДРТ можуть надаватися на прохання подружжя або чоловіка та жінки, що не знаходяться у шлюбі. Таким чином, пропонується відмовитись від вимоги щодо реєстрації шлюбу особами, що бажають скористатися послугами допоміжної репродукції.

¹ *Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos, 1994* (Lietuvos Respublikos Seimas). *Oficialus LR Seimo interneto portalas* <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.14276?jfwid=>>> (2022, червень, 03).

² *Safe abortion: technical and policy guidance for health systems, 2012* (World Health Organization).

The official website of the World Health Organization

<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/70914/9789241548434_eng.pdf> (2022, травень, 23).

³ *Dėl Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo, 2016*

(Lietuvos Respublikos Seimas). *Oficialus LR Seimo interneto portalas*

<<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/285853b09aee11e68adca1bb2f432d1>> (2022, червень, 03).

⁴ Juškaitė, J., Lapinskaitė, I., Drėgvaitė, P., Žemelytė, B. (2016). *Reprodukcinės žmogaus teisės. Mano Teisės*

<<https://manoteises.lt/enciklopedija/reprodukcinės-zmogaus-teisės/>> (2022, травень, 28).

⁵ *Committee on the Elimination of Discrimination against Women discusses situation of women in Cambodia, Bosnia and Herzegovina, and Lithuania with representatives of civil society, 2019* (The Office of the High Commissioner for Human Rights) *The official website of the Office of the High Commissioner for Human Rights*

<<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/10/committee-elimination-discrimination-against-women-discusses-situation-women>> (2022, травень, 28).

Важливо, що законопроект містить положення згідно з яким, ДРТ у Литві не можуть бути використані для надання дитині, певних характеристик, у тому числі бажаної статі, за винятком того, щоб запобігти не тільки серйозній інвалідності, а й захворюванням, що загрожують життю (вичерпний перелік таких випадків встановлений Міністерством охорони здоров'я Литовської Республіки).

Проектом передбачено скасування вікових обмежень із застосування ДРТ з метою збереження фертильності у осіб до 14 років, якщо поточний стан здоров'я чи можливі медичні стани чи призначене лікування викликають обґрунтовані сумніви щодо продовження фертильності такої особи.

Законопроект регламентує надання послуг сурогатного материнства, за яких сурогатна матір зобов'язується виносити та народити дитину за допомогою статевих клітин іншої пари, репродуктивної тканини чи ембріона, за умови наявності у жінки медичних протипоказань до виношування та/або народження дитини або виношування та/або народження дитини фізіологічно неможливе або пов'язане з ризиком для життя та здоров'я такої пацієнтки та/або дитини.

Так, пропонується: 1) відмовитися від вимоги про те, що від дати підписання інформованої згоди пацієнта до початку процедури ДРТ має пройти не менше 7 календарних днів. Метою є заощадження часу для початку процедури допоміжної репродукції; 2) розглядати ДРТ як процес, що передбачає не тільки здійснення маніпуляцій з гаметами та/або репродуктивними тканинами та/або ембріонами, а також консультації, обстеження та лікування безпліддя; 3) передбачити, що питання допоміжної репродукції, збереження фертильності, донорства гамет, репродуктивних тканин та ембріонів мають вирішуватися з урахуванням інтересів їх донорів. Також встановлено, що рішення щодо ДРТ, збереження фертильності, донорства гамет, репродуктивних тканин та ембріонів ґрунтуються на оцінці потенційної користі та потенційної шкоди для донорів¹.

Очікуваними перевагами закону є: 1) доступ до ДРТ буде можливий незалежно від цивільного стану осіб (шлюб або партнерство), законодавчо регламентованим стане використання сурогатного материнства як методу ДРТ; 2) усі діти, незалежно від віку, зможуть отримати користь від збереження фертильності та мати своїх біологічних дітей у майбутньому; 3) інтереси донорів статевих клітин, репродуктивних тканин та ембріонів також будуть враховані в процедурах, пов'язаних із ДРТ без шкоди для їхнього здоров'я; 4) скасування зобов'язання зберігати ембріони на невизначений термін зменшить фінансовий тягар на пару, якій вони належать. Зазначається, що донорство ембріонів відповідатиме суті ДРТ – безкоштовному, добровільному, мотивованому альтруїзмом пожертвуванню, а не фінансовим міркуванням².

Утім, у своєму висновку на законопроект Державний фонд медичного страхування Міністерства охорони здоров'я акцентував увагу на тому, що запропоновані зміни призведуть до значного збільшення використання бюджетних коштів Фонду обов'язкового медичного страхування³.

Підсумовуючи, зауважимо, що хоча питання репродуктивного здоров'я залишаються пріоритетними у Литві, вони майже виключно обмежуються охороною материнства та дитинства і потребують подальшого розвитку у положеннях відповідного законодавства. Нагальним, зокрема є прийняття закону, що комплексно регламентував би права особи, що належать до сфери репродуктивних.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, зазначимо що зміст репродуктивних прав людини дуже динамічний. Досліджена сфера знаходиться у стані постійного розвитку, тому правовідносини, що виникають у зв'язку з реалізацією особою своїх репродуктивних прав мають бути належним

¹ Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymopakeitimo įstatymo projektas, 2021 (Lietuvos Respublikos Seimas). Oficialus LR Seimo interneto portalas <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/854a5233213011ecad9fbbf5f006237b?positionInSearchResults=10&searchModelUUID=7971dc01-b8b1-4450-bde7-183064000e36>> (2022, червень, 03).

² Lietuvos Respublikos Pagalbinio apvaisinimo įstatymopakeitimo įstatymo projekto. Aiškinamasis raštas, 2021 (Lietuvos Respublikos Seimas). Oficialus LR Seimo interneto portalas <<https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAP/854a5233213011ecad9fbbf5f006237b/bd82dfe22c1c11ec99bbc1b08701c7f8/>> (2022, червень, 03).

³ Dėl Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo, 2021 (Lietuvos Respublikos Seimas). Oficialus LR Seimo interneto portalas. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAN/5a2344d02c1c11ec99bbc1b08701c7f8?jfwid=-3u6wv7pra>> (2022, червень, 03).

чином забезпечені кожною державою. Зобов'язання, взяті на себе країнами, мають бути забезпечені конкретними гарантіями з метою уникнення декларативного характеру регламентації репродуктивних прав людини. Так, підлягають дотриманню та врахуванню обов'язкові й рекомендаційні положення міжнародних актів.

Так, незважаючи на те, що для України поняття «репродуктивні права» є відносно новим, Україна не тільки ратифікувала всі ключові міжнародні конвенції і договори в сфері захисту прав людини, в тому числі репродуктивних, а й забезпечує їх реалізацію власними правовими актами. Внесення до Верховної Ради України законопроектів пов'язаних з репродуктивними правами людини демонструє усвідомлення суспільством важливості даної сфери. Разом з тим, існують нагальні питання, котрі потребують детального вивчення та законодавчого врегулювання. Так, нагальним є прийняття окремого закону, який регулював би сферу використання ДРТ. Зокрема, уваги потребують наступні аспекти: встановлення медичних протипоказань при застосуванні ДРТ; ліцензування закладів репродуктивної медицини; наявність вікового обмеження для жінки, що планує стати сурогатною матір'ю; передбачення істотних умов договорів про сурогатне материнство; порядок переміщення статевих клітин, ембріонів і тканин; встановлення необхідних вимог до осіб, що бажають скористатися ДРТ; регламентація користування іноземцями послугами сурогатного материнства на території України тощо.

Щодо зареєстрованих альтернативних законопроектів № 6475-1 та № 6475-2, які спрямовані на врегулювання використання ДРТ, то викликає сумніви положення законопроекту № 6475-2, щодо можливості включення до такого переліку жінок та чоловіків з безпліддям, що за станом здоров'я потребують постійного догляду третьої особи. Важливо, що проектом Закону № 6475-2 не передбачено вимоги щодо отримання такими установами окремої ліцензії, а обмеження можливості отримання фінансової вигоди через посередництво допоможе запобігти перетворенню ДРТ на комерційне підприємство. Щодо регламентованого обома законопроектами положення стосовно договорів про сурогатне материнство, вважаємо доцільним передбачити вимогу нотаріального посвідчення договорів про надання послуг сурогатного материнства та розробити типовий договір з надання таких послуг. Акцентуємо увагу на тому, що вирішення питання ліцензування закладів репродуктивної медицини є надзвичайно важливим і необхідним для здійснення державного контролю за законністю їх діяльності. Утім, у проекті закону № 6475-2 не передбачено вимоги щодо отримання такими установами окремої ліцензії. Вважаємо, що обмеження можливості отримання фінансової вигоди через посередництво допоможе запобігти перетворенню ДРТ на комерційне підприємство. Щодо реклами у сфері ДРТ, зазначимо, що хоча положеннями законопроекту № 6475-2 наголошено на забороні реклами донорства репродуктивних клітин і тканин, та реклами, спрямованої на залучення жінок до надання послуг сурогатного материнства, утім відсутня регламентація відповідальності осіб, у випадку порушення вказаних заборон.

Окрім наведеного, законопроекти містять суттєві відмінності в регламентації питань вікового обмеження для жінки, що планує стати сурогатною матір'ю; право пацієнтів, закладів охорони здоров'я, комерційним структурам, що зберігають репродуктивні клітини, тканини та ембріони, ввозити в Україну вивозити за кордон зазначений репродуктивний матеріал з території України; необхідні вимоги до осіб, що бажають скористатися ДРТ; користування іноземцями послугами сурогатного материнства на території України тощо.

Переконані, що зазначені положення є важливими з огляду реалізації особою своїх репродуктивних прав, тому неприпустимим є відсутність в Україні власної законодавчої концепції репродуктивних прав, що враховувала загальні інтереси особи, створювала механізми конституційного захисту та забезпечення репродуктивних прав людини.

З метою виконання взятих на себе Литовською Республікою зобов'язань, вважаємо, що ця країна має приділити увагу належному функціонуванню механізму забезпечення репродуктивних прав людини, шляхом прийняття відповідних законодавчих актів.

У Литві нагальним є врахування просвітництвом з питань репродуктивного здоров'я гендерних аспектів, відповідність такого просвітництва віку, сприяння відповідальній поведінці та запобіганню вагітностям у ранньому віці та запобіганню інфекціям, що передаються статевим шляхом; забезпечення доступу до послуг у сфері репродуктивного здоров'я для всіх жінок; забезпечення наявності сучасних протизаплідних засобів, особливо у сільських місцевостях; забезпечення недорогого і, за необхідності, безкоштовного доступу до медичної допомоги жінкам,

які не мають документів, у період вагітності, пологів та догляду за дитиною; врегулювання процедури переривання вагітності не наказом Міністерства, а окремим законом; забезпечення жінок з обмеженими можливостями на власний розсуд вирішувати питання збереження вагітності, коли планувати вагітність і скільки вони хочуть мати дітей; забезпечення жінок з інвалідністю правом вільно та відповідально вирішувати питання, пов'язані з їх репродуктивним здоров'ям, без примусу, дискримінації чи насильства тощо.

Щодо підготованого Міністерством охорони здоров'я Литовської Республіки законопроекту “Про допоміжні репродуктивні технології”, зазначимо, що хоча питання репродуктивного здоров'я залишаються пріоритетними, вони майже виключно обмежуються охороною материнства та дитинства і потребують подальшого розвитку у положеннях відповідного законодавства.

Так, вважаємо за необхідне, прийняття відповідного закону, присвяченого репродуктивним правам як самостійній категорії. Наведені новації дозволять Литовській Республіці належним чином регламентувати окремі види медичних технологій, пов'язаних із репродукцією людини.

References:

1. *Vozzvanie Tegeranskoj konferencii, 1968* (Mezhdunarodnaja konferencija po pravam cheloveka) [Proclamation of the Tehran Conference, 1966 (International Conference on Human Rights)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_900#Text> (2022, May, 25). [in Russian].
2. *Konventsija Orhanizatsiyi Ob'yednanykh Natsiy pro likvidatsiyu vsikh form dyskryminatsiyi shchodo zhinok, 1979* (Heneralna Asambleya Orhanizatsiyi Obyednanykh Natsiy) [United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 1979 (United Nations General Assembly)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text> (2022, May, 25). [in Ukrainian].
3. *Konventsija pro prava dytyny, 1989* (Heneralna Asambleya Orhanizatsiyi Obyednanykh Natsiy) [Convention on the Rights of the Child, 1989 (United Nations General Assembly)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text> (2022, May, 25). [in Ukrainian].
4. *Venskaja deklaracija i Programma dejstvij, 1993* (Vsemirnaja konferencija po pravam cheloveka) [Vienna Declaration and Program of Action, 1993 (World Conference on Human Rights)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504#Text> (2022, May, 24). [in Russian].
5. *International Conference on Population and Development, 1994* (The United Nations General Assembly). *The official website of the United Nations Population Fund* <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, May, 24). [in English].
6. *Pekinska deklaratsiya, 1995* (Chetverta Vsesvitnya konferentsiya zi stanovysycha zhinok) [Beijing Declaration, 1995 (Fourth World Conference on Women)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text> (2022, May, 24). [in Ukrainian].
7. *Deklaracija tysjacheletija Organizacii Ob#edinennyh Nacij, 2000* (Generalnaja Assambleja Organizacii Obedinennyh Nacij) [United Nations Millennium Declaration, 2000 (United Nations General Assembly)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text> (2022, May, 24). [in Russian].
8. *Deklaracija o priverzhennosti delu borby s VICH/SPIDom, 2001* (Generalnaja Assambleja Organizacii Obedinennyh Nacij) [Declaration of Commitment on HIV/AIDS 2001 (United Nations General Assembly)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_846#Text> (2022, May, 24). [in Russian].
9. *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, 2011* (Council of Europe). *Official website of the Council of Europe* <<https://rm.coe.int/168008482e>> (2022, May, 25). [in English].
10. *United Nations Sustainable Development Summit, 2015* (The United Nations General Assembly). *Sustainable Development Knowledge Platform* <<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/summit>> (2022, May, 25). [in English].
11. *Nakaz Pro zatverdzhennya ta vprovadzhennya medyko-tekhnologichnykh dokumentiv zi standartyzatsiyi medychnoyi dopomohy z pytan planuvanni simyi, 2014* (Ministerstvo okhorony zdorovya Ukrayiny) [Order on approval and implementation of medical and technological documents for standardization of medical care for family planning, 2014 (Ministry of Health of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059282-14#Text>> (2022, May, 25). [in Ukrainian].

12. *Konstytutsiya Ukrainy, 1996* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Constitution of Ukraine 1996 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>> (2022, May, 25). [in Ukrainian].
13. *Tsyvilnyy kodeks, 2003* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Civil Code, 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (2022, May, 28). [in Ukrainian].
14. *Simeynyy kodeks Ukrainy, 2002* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Family Code of Ukraine, 2002 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>> (2022, May, 28). [in Ukrainian].
15. *Zakon Ukrainy Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovya, 1993* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Law of Ukraine Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care, 1993 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>> (2022, May, 28). [in Ukrainian].
16. *Nakaz Pro zatverdzhennya Poryadku zastosuvannya dopomizhnykh reproduktyvnykh tekhnolohiy v Ukraini, 2013* (Ministerstvo okhorony zdorov'ya Ukrainy) [Order on approval of the Procedure for the use of assisted reproductive technologies in Ukraine 2013 (Ministry of Health of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>> (2022, May, 28). [in Ukrainian].
17. *Proekt Zakonu reproduktyvni prava ta harantiyi yikh zdiysnennya, 2004* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Draft Law on Reproductive Rights and Guarantees of Their Implementation, 2004 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5105&skl=5> (2022, June, 01). [in Ukrainian].
18. Skyba, E., Tkachenko, K. (2021). Gender challenges of modern societies. *Philosophy, economics and law review*, 1, 2, 18-25. [in English].
19. *Proekt Zakonu pro dopomizhni reproduktyvni tekhnolohiyi, 2021* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Draft Law on Assisted Reproductive Technologies 2021 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73524> (2022, May, 13). [in Ukrainian].
20. *Proekt Zakonu pro dopomizhni reproduktyvni tekhnolohiyi, 2022* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Draft Law on Assisted Reproductive Technologies, 2022 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73571> (2022, May, 13). [in Ukrainian].
21. *Proekt Zakonu pro dopomizhni reproduktyvni tekhnolohiyi, 2022* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Draft Law on Assisted Reproductive Technologies, 2022 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73585> (2022, May, 10). [in Ukrainian].
22. *Postanova Pro realizatsiyu statti 281 Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy, 2006* (Kabinet Ministriv Ukrainy) [Resolution on the implementation of Article 281 of the Civil Code of Ukraine, 2006 (Cabinet of Ministers of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2006-n#Text>> (2022, May, 10). [in Ukrainian].
23. Beschastnyi, V., Fomenko, A., Obushenko, N., Nalyvaiko, L. (2019). Place of Court Precedent in the System of Law of the European Union And in the System of Law of Ukraine. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 22, 1-6. [in English].
24. *Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992* (Lietuvos Respublikos Seimas) [Constitution of the Republic of Lithuania, 1992 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania]. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1890>> (2022, June, 02). [in Lithuanian].
25. *Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas, 2016* (Lietuvos Respublikos Seimas) [Law of the Republic of Lithuania on Assisted Reproduction, 2016 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania] <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f31c44c27bd711e6a0f68fd135e6f40c/asr>> (2022, June, 02). [in Lithuanian].
26. *Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos, 1994* (Lietuvos Respublikos Seimas) [Regarding the Procedure for Performing Abortion Surgery, 1994 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania] <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.14276?jfwid=>>> (2022, June, 03). [in Lithuanian].
27. *Safe abortion: technical and policy guidance for health systems, 2012* (World Health Organization), 2012. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/70914/9789241548434_eng.pdf> (2022, May, 23). [in English].
28. *Dėl Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo, 2016* (Lietuvos Respublikos Seimas) [Regarding the approval of the General Program for Health and Sexuality Education and Preparation for the Family, 2016 (Seimas of the Republic of Lithuania)].

- Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania] <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/285853b09aee11e68adcda1bb2f432d1>> (2022, June, 03). [in Lithuanian].
29. Juškaitė, J., Lapinskaitė, I., Drėgvaitė, P., Žemelytė, B. (2016). Reprodukcinės žmogaus teisės [Reproductive human rights] <<https://manoteises.lt/enciklopedija/reprodukcinės-zmogaus-teisės/>> (2022, May, 28). [in Lithuanian].
30. *Committee on the Elimination of Discrimination against Women discusses situation of women in Cambodia, Bosnia and Herzegovina, and Lithuania with representatives of civil society, 2019* (The Office of the High Commissioner for Human Rights) <<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/10/committee-elimination-discrimination-against-women-discusses-situation-women>> (2022, May, 28). [in English].
31. *Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymopakeitimo įstatymo projektas, 2021* (Lietuvos Respublikos Seimas) [Law of the Republic of Lithuania on Assisted Reproduction No. Draft Law Amending, 2021 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania]. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/854a5233213011ecad9fbbf5f006237b?positionInSearchResults=10&searchModelUUID=7971dc01-b8b1-4450-bde7-183064000e36>> (2022, June, 03). [in Lithuanian].
32. *Lietuvos Respublikos Pagalbinio apvaisinimo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto. Aiškinamasis raštas, 2021* (Lietuvos Respublikos Seimas). [Law of the Republic of Lithuania on Assisted Reproduction no. Bill amending XII-2608. Explanatory note, 2021 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania] <<https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAP/854a5233213011ecad9fbbf5f006237b/bd82dfe22c1c11ec99bbc1b08701c7f8/>> (2022, June, 03). [in Lithuanian].
33. *Dėl Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo, 2021* (Lietuvos Respublikos Seimas). [Regarding the approval of the General Program for Health and Sexuality Education and Preparation for the Family, 2021 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania] <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAN/5a2344d02c1c11ec99bbc1b08701c7f8?jfwid=-3u6wv7pra>> (2022, June, 03). [in Lithuanian].